

Croatica XIX (1988) — 29 Zagreb

Izvorna znanstvena rasprava

Ivan Martinčić

**ANONIMNO TISKANO DJELO BOGOSLAVA ŠULEKA
»ŠTA NAMĚRAVAJU ILIRI?« I NJEGOV AUTOGRAF
»ŠTO SMO MI, HORVATI OLI ILIRI?«**

UDK 886.2(091)-4

Anonimno, u Beogradu tiskano djelo Bogoslava Šuleka »Šta namĚravaju Iliri?« neosporno je vaŹan, ĉesto spominjan, ali ne iscrpno prouĉen tekst hrvatskoga narodnog i knjiŹevnog preporoda. Usporedbom tiskopisa s autografom »Što smo mi, Horvati oli Iliri?« koji se drŹi rukopisom knjige, lako su uoĉljive veće pa i bitne razlike. Iz toga, te na temelju postojeće dokumentacije moŹe se zakljuĉiti: 1. da je napravljena joŹ jedna preradba rukopisa, presumptivni predloŹak za slaganje; 2. da je u Beogradu taj tekst cenzuriran, redigiran, kraćen i dopunjavan, lektoriran, Źto je u objavljeni tekst unijelo odreĉenu, veću razliĉitost: a) na jeziĉnoj razini, b) u metajeziĉnom poimanju, c) na planu onodobnih političko-kulturnih programskih projekcija. IstraŹivanje tih detalja vaŹno je za objektivnu povijesnu spoznaju, iskljuĉivanje nepreciznih interpretacija.

I.1. Tiskano djelo: »Šta namjeravaju Iliri«* izišlo je 1844. u Beogradu, odnosno — kako naslovna stranica doslovno kaže: »U Beogradu / pečatano u pravitelstvenoi knjigopečatnji. / 1844.«.

Tiskopis je nevelik, pripada sedec formatu knjige (16°), realna mu je veličina obrezana tridesetdrugina arka (10 × 13 odnosno 9,5 × 12,5 cm). Uz bjelice na početku i kraju, pa naslovnu i zanaslovnu moto-stranicu, sadrži IV + 136 stranica teksta. Na kraju prilijepljen je veći list (21 × 34 cm), presložen u format knjižice; na njemu su, za razliku od osnovnog latiničnoga sloga, na prvoj stranici dvostupačno složena ćirilčna i latinična »pismena«, a na drugoj, također dvostupčano, u tim pismenima isti tekst kao »primjer čitanja«. Za ovaj rad rabljeni primjerci knjižice (iz Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, sign. 61.866, primjerci a, b) uvezani su u različite tvrde korice, većeg formata od knjižnoga bloka, sa zaštitnim rubom te ravnim odnosno zaobljenim hrbtom. Ti uvezi, prema svemu sudeći, nisu prvotni nego naknadni. Knjižica je prvotno vjerojatno bila uvezana brošurano jer u literaturi se često naziva brošuram, a tako je nazivaju i prvi Šulekov životopisac (*Niemčić, 1860, 1865, 209*) pa i priređivač njegove knjige *Izabrani članci (Maizner, 1952.a, 14, 1952.b, 35)*; inače, iako malena, prema drugom formalnom grafičkom standardu: opsegom većim od sto stranica, knjižica se ne može, osim uz uobičajenu nepreciznost, nazivati brošuram.

Šta namjeravaju Iliri? izišlo je anonimno, na naslovnoj stranici ni igdje u tekstu nije imenovan pisac. Ipak autor nije ostao bezimenik, već u vrijeme tiskanja i raspacavanja knjižice bilo je mnogo upućenika glede imena tvorca — Bogoslava Šuleka. Potpisao se samo općim »spisatelj« pod nenaslovljeni predgovor, u kojemu svoju osobu prikriva, ali s mnogo svrhovitosti upravo ovako otkriva: »ja niti sam Hrvat, ili Slavonac, niti Ilir«. Šuleku se to djelo pripisuje beziznimno i bez atribucijskog utvrđivanja jer autorstvo je, potvrđeno od samoga pisca, bilo općepoznato od prvih ondašnjih bibliografskih popisa i životopisnih bilježaka, navodi se npr. u *Bibliografiji Hrvatskoj (Kukuljević, 1860, 161)*, u bibliografskom popisu *Knjižnica Gajeva (Gaj, Velimir, 1875, 118)*, u prvom Šulekovu životopisu (*Niemčić, 1860, 1865, 209*), u bilješci o njemu u *Ilirskoj čitanki (Mažuranić, Mesić, Veber, 1860, 254)*, u rukopisnom popisu Šulekovih djela (*Šulek, Plodovi moga pera, br. 4*), u prvom ljetopisnom popisu radova članova Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (*anonim, 1877, 128*).

Djelo je u vrijeme izlaska bilo vrlo aktualno, i, uz sve otegotne okolnosti pri tiskanju u inozemstvu — u Srbiji, izvan Carevine

---

* Naslov u originalnoj grafiji, kasnije se navodi s razriješenim grafemom ě u izgovorno je. U svim izravnim citatima iz djela zadržana je potpuna grafijska i jezična vjernost originalu.

Austrijske — i ilegalnom raspačavanju u hrvatskim krajevima, cijela naklada knjižice »sva se je razpačala« (Niemčić, 1865, 209).

Tekst se često, uglavnom djelomično pretiskivao. U literaturi je ostalo nezamijećeno da već nakon dvadesetak godina djelo, želeći ga aktualizirati u promijenjenim uvjetima, pod izmijenjenim naslovom *Šulekov katekizam o Ilirstvu* u nastavcima pretiskuje Ljudevit Gaj (Narodne novine, 1863). Kasnije se gotovo nezaobilazno odlomci odnosno ulomci djela uvršćuju u antologije i izbore tekstova iz hrvatskoga narodnoga preporoda: o njegovoj stoljetnici u *Ilirsku antologiju* (Ježić, 1934), u knjigu *Hrvatski narodni preporod* edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti (Ravlić, 1975, 185—208), u školsku antologiju *Hrvatski narodni i književni preporod* (Jelčić, 1978, 222—239), o poldrug stoljeća preporoda u jubilarno izdanje njegovih tekstova *Riznica ilirska* (Šicel, 1985, 197—210).

U povijestima hrvatske književnosti pri obradi preporodnog razdoblja, u općem dijelu ili u sklopu odsječka »pisci i djela«, navodi se djelo *Šta namjeravaju Iliri?*; tako u dvjema povijestima istog naslova — *Hrvatska književnost* (Ujević, 1932, 92; Ježić, 1944, 215), u *Književnosti ilirizma* (Barac, 1954, 43—44, 277), u *Ilirizmu* u četvrtoj knjizi višetomne *Povijesti hrvatske književnosti* (Živančević, 1975, 30—31, 162).

Opći povjesnici također navode to djelo kao izvor, npr. u *Pregledu povijesti hrvatskog naroda* (Šišić, 1962, 367), citira se ono ili spominje u raznovrsnim specijalističkim historiografskim radovima: u *Povijesti Zbora duhovne mladeži zagrebačke* (Buturac, 1937, 37), u *Historiji političkih stranaka u Hrvatskoj* (Bogdanov, 1958, 235—236), u lingvističko-kulturnopovijesnoj monografiji *Putovanje hrvatskoga književnog jezika* (Vince, 1978, 225—226), u jubilarnom prikazu *Hrvatski narodni i književni preporod* (Šicel, 1985, 9).

Ipak uza svu važnost djela, nije ono studiozno proučeno, istraženo i znanstveno obrađeno. U općepovijesnoj i književnopovijesnoj literaturi samo se spominje ili pak najviše, bez ikakve analize, ističe važnost djela: »Nakon zabrane pokreta cenzura je postala strahovita. Sve važnije političke stvari tiskane su u inozemstvu, ili ilegalno. Tako je Bogoslav Šulek 1844. objavio u Beogradu svoju poznatu brošuru *Što namjeravaju Iliri*, dakako anonimno.« (Živančević, 1975, 30/31); »Kako je cenzura plienila upravo tiranski sve, iz čega se god moglo vidjeti hrvatsko nezadovoljstvo, morale su se političke stvari štampati u inozemstvu. Tako je u Beogradu Bogoslav Šulek štampao svoju knjižicu *Što namjeravaju Iliri?* (1844.). Tu se tumači ilirski program, i ona je za razumijevanje ilirizma vrlo vrijedni izvor.« (Ježić, 1944, 215). I u literaturi o Šuleku — nedostatnoj: pa o tom titanu hrvatskoga devetnaestog stoljeća nije napisana nijedna monografija! — o ovom djelu pisano je malo: jedan odlomak u spominjanom životopisu (Niemčić,

1865, 209), nepune četiri stranice, s mnogo citata u opširnoj nekrološkoj studiji *O životu i djelovanju dra. Bogoslava Šuleka* (Torbar, 1897, 151—154), malo više od pola stranice u uvodnoj studiji *Bogoslav Šulek* u knjizi njegovih *Izabranih članaka* (Maixner, 1952.a, 14). Najopsežnije je o knjižici, ponajviše o njezinu tiskanju, dokumentacijski potkrijepljeno pisano u monografiji *Branislav, prvi jugoslovenski ilegalni list 1844—1845*, u posebnom poglavlju *Štampanje brošure »Šta namjeravaju Iliri?«* (Durković-Jakšić, 1968, 32—39); no jedino opširnije historiografsko pozivanje na to Šulekovo djelo izrazito je neprecizno (*Bogdanov*, 1958, 235—236).

Osnovno obilježje i glavni sastav djela: programski je ono tekst ilirskoga pokreta i hrvatskoga narodnog i književnog preporoda upravo iz doba njihove prijelomnice u 1843. godini. »Namjera«, dakle program »ilirskih domorodacah« u zaključnom su dijelu sažeto i jasno istaknuti: »da se ustav, ili kako već obično latinski kažemo, konstitucia njihova u svojoj celosti sačuva, i da se njihov narod sredstvom jednoga obćenitoga, t. j. ilirskoga jezika izобрази« (str. 133; spac. u izvoru). U knjižici »su popularnim načinom protumačene pravedne i lojalne težnje Ilira, raspravljena glavna prijevorna pitanja između Ilira i njihovih domaćih protivnika te između kraljevina Hrvatske i Ugarske« (Torbar, 1897, 154). Iako formalno nikako nije označeno, u knjizi se jasno uočuju dva dijela; u prvome (otprilike trećina teksta) opisuje se dijakronija: »dogodovština« — povijest, a u drugome raspravlja se o sinkroniji: onodobnoj suvremenosti; (i priređivači izbora za pretisak polaze od te cezure, pa izbori iz teksta počinju s aktualne granice drugoga dijela).

Djelo je pisano u obliku pitanja-odgovora, sadrži ih oko stotinjak; svako je zapravo veće ili manje poglavlje povijesnog dijaloškoga prepričavanja i političkog raspravljanja. Pitanja ponajvećma sugestivno traže potvrdni ili niječni odgovor ili nedvojbeno određenje za jednu od sučeljenih alternanti; za ponuđeni, željeni izbor argumentaciju pružaju odgovori, u prvom dijelu uglavnom kraći, pri kraju opširniji.

2. Rukopis: *Što smo mi, Horvati oli Iliri?* nalazi se u Šulekovoj ostavštini (II 48—63) u Zavodu za književnost i teatrologiju JAZU u Zagrebu. Sastoji se od 9 folio araka papira presloženih na polovicu, dakle na dva lista odnosno četiri stranice, format kojih je 38,5 × 26,5 cm. Prije pisanja arci nisu ulagani jedan u drugoga, ispisan je najprije svaki arak na sve četiri stranice. Tekst završava na pretposljednjoj stranici devetoga arka, dakle ukupno ga je 35 stranica. Pisan je u stupce, po jedan na svakoj stranici u pola

njezine širine, a po pedesetak redaka u svakom stupcu. Rukopis nije čistopis: u drugim, praznim stupcima na stranicama dodavani su umeci, ukupno oko pedesetak, uglavnom manji, po nekoliko riječi, a četiri-pet ih je većih, najveći na str. 31 — cijelo pitanje-poglavlje: »*Odkuda prēti veća pogibel horvatskim plemićem?*«; manjih intervencija ima i u osnovnom stupcu, pokoja prekrížena, umetnuta ili zamijenjena riječ, promijenjen padež, rekcija ili poredak riječi; uopće, i uz te intervencije tekst se ne doimlje izrazito prerađivanim. Duktus pisma prilično je izjednačen, rukopis čitljiv.

Rukopis, bez ikakve napomene, pa i bez naslova, samo kao »nađeni« i kao potvrdu autorstva za tiskopis prvi spominje *Torbar* (1897, 152), a od njega potječe i identifikacija, obavljena pri proučavanju ostavštine nakon Šulekove smrti, zabilježena na prvoj stranici rukopisa: »Ovo je štampano u što namjeravaju Iliri / Torbar«. Punim naslovom navodi rukopis *Maixner* (1952.a, 14), u bilješci se na njega osvrće *Šidak* (1961, 68), a u povećem odlomku opisuje ga *Durković-Jakšić* (1968, 38—39); svi upozoravaju na razlike između rukopisa i tiskanoga teksta.

II.1. Razlike između rukopisa i tiskopisa: na raznim su razinama, u nekim dijelovima veće pa i bitne.

Prvo, *Maixnerovo* upozorenje na razlike, uz osvrt na različitu naslovnu i zanaslovnu formulaciju, samo je općenito, navodi da one »stvarne su i jezične«; od jezičnih spominje da »Šulekov je 'što' svuda pretvoren u 'šta'«, a za stvarne kaže da »donekle se razlikuje poredak brojnih poglavlja« (*Maixner*, 1952.a, 14). Ova napomena o promjeni poretka poglavlja nije točna. U knjižicu su uvrštena sva poglavlja iz rukopisa i to u poretku kakav je u njemu. *Durković-Jakšić* navodi druge, važne 'stvarne' razlike: pobraja dopune tiskanoga teksta trima cijelim poglavljima i nekim dijelovima u drugim poglavljima; govori, bez navođenja primjera, o dodavanjima u tiskani tekst imena Slavonci, Slavonija i Srbi; dokumentirano potvrđuje da je u Beogradu dodan »prilog« na kraju knjige, list s otisnutim »pismenima« i »priměrom čitanja«; od jezičnih razlika također spominje samo onu što nasuprot *šta*, ali ovako: »počevši od samog naslova u više slučajeva ispravljeno je *što* na *šta*« (*Durković-Jakšić*, 1968, 38—39).

Glavne su dakle razlike u sastavu i jeziku rukopisa i knjige:

a. Promijenjen je naslov.

Nije tiskan podnaslov iz rukopisa: »*Dobra ruka svim Horvatom i Horvaticam od Drag. Bogoslava Šuleka, Ugra od Nitre.*«.

Promijenjen je izbor teksta za moto: umjesto »*Gdē je sloga, tu je i Božji blagoslov!*«, tiskana su tri teksta, također s temom *sloga*, narodna poslovice te potpisana dva *Vitezovićeva* i četiri stiha *P. Štoosa*.

b. U knjizi su tiskani dijelovi teksta kojih nema u rukopisu.

Dodana su, umetnuta tri cijela pitanja-poglavlja: »Nu nije li Horvatska s Ugarskom mnogo užje skopčana, nego li s Českom ili Lombardiom?« (str. 35), »Nebi li se shodnie zvali 'Jugoslaveni' t. j. južni Slavjani?« (str. 127), »A nebi li probitačnie i koristnie bilo, uzeti 'sàrbsko' ime na mesto 'ilirskoga?'« (str. 127—130).

Dopunjena su neka poglavlja, tako: »A kad je bila Slavonia od Horvatske odlučena?« (knj. str. 36; rkp. str. 12 — dalje se uvijek, ako se inače ne razabire, prvo navodi broj stranice iz knjige, a potom i za točke-zareza iz rukopisa), »Kako se je dakle zvala starinska Horvatska, posle kako se s Ugarskom⁺ složi?« (37; 12), »Koja su to municipalna prava?« (66—68; 20), »Jesu li već hotěli Magjari Horvatom i Slavoncem njihova municipalna prava oteti (69—70; 20), »Ali pitat će tko: 'neće li po tom naš zagrebski jezik propasti, kad ćemo u ilirskom jeziku knjige pisati?'« (100; 28), »Jeli to istina, da Iliri žele nekakvo novo carstvo osnovati?« (121—122; 32), »A hoće li ilirski domorodci Horvate i Slavonce povlašit?« (123; 32), »Dakle ni to nije istina, da Iliri nastoje Horvate i Slavonce pokranjčiti?« (124; 32—33); ima i drugih, manjih dopuna.

c. Bitna je razlika u porabi etnonima, imenâ jezika.

Dodavano je u tiskopisu: gotovo sustavno »Slavonci«, »Slavonia« te češće »Sàrblji« (13, 14, 16, 104), »Sàrbi« (104), »Sàrbia« (105 — umetnuto) uz »Horvati«, »Horvatska« iz rukopisa; na mjestima gdje se Srbi navode u rukopisu, piše »Sèrblji« (5, 6).

Imenâ jezika češće su mijenjana: iz rukopisa »horvatsko-ilirski« (6, 18, 23, 31), »ilirski horvatski« (6) u knjizi u »horvatsko-sàrbski« (15), »sàrbsko-horvatski« (16), »horvatsko-Slavonsko-Sàrbski« (58), u samo »ilirski« (83, 115); imena jezika također su i davana: »sàrbski«, »slavonski« (105; 29); mijenjani su i različito rabljeni nazivi »jezik«, »književni jezik« »pismeni jezik«, »narečje«, »podnarečje« i sl., a i dijelovi teksta o jeziku češće se razlikuju većim stupnjem preradbe; i u drugim sintagmama pridjevi »horvatski«, »horvatsko-ilirski« iz rukopisa mijenjani su, npr. »horvatsko-ilirsko knjiženstvo« (18) u »ilirska književnost« (59), »horvatska dogodovština« (31) u »horvatsko-slavonska historia« (112) i sl.

d. Među jezicima tih dvaju tekstova postoje stilsko-leksičko-gramatičke razlike, morfološke i leksičke promjene i zamjene, npr. »Zagrebčani« (28), »zagrebački« (27), »okolici« (26), »odvétci« (32) iz rukopisa u tiskanom je tekstu »Zagrebci« (102), »zagrebski« (98), »okolini« (95), »potomci« (120), a najuočljivija je već spominjana promjena »što« u tiskano »šta«; također je izmijenjen i pravopis (»èr« iz rukopisa u slagano »ar«).

e. Dodan je na kraju knjige, ponovimo, »prilog«, list s ćirilničnim i latiničnim »pismenima« i »priměrom čitanja«.

III. Predložak za slaganje: knjižice *Šta namjeravaju Iliri?*, očito je već iz navedenoga, nije mogao biti postojeći rukopis *Sto smo mi, Horvati ili Iliri?* — razlike su za to prevelike. Rukopis se može držati (poznatim, očuvanim) prvopisom djela u njegovu osnovnu obliku; u sastav knjižice uvrštena su sva poglavlja pitanja—odgovori, gotovo sav tekst, doduše u promijenjenom, ali ipak u prepoznatljivo podjednakom obličju, pa se Šuleku, bez obzira na preradu i dopunu teksta, ne može osporiti autorstvo djela. Nadalje može se, s velikom vjerojatnošću, zaključiti da je izrađen prerađeni rukopis, novija verzija djela, *predložak za slaganje*. Taj rukopis nije poznat, zasad se ne zna nije li možda negdje očuvan, držimo ga dakle *presumptivnim*. Ne treba dvojiti, ili bar postoje čvrsti razlozi da se vjeruje, da je i ta novija verzija izrađena u Zagrebu te da je i nju pisao Šulek.

Za preradbu su postojala uglavnom dva razloga: 1. *jezično dotjerivanje teksta*, 2. *aktualizacija u skladu s faksijskom podlogom djela*.

1. *Jezično dotjerivanje teksta* svakako je bilo uzročno manje važno za preradbu djela nego potreba za njegovom aktualizacijom, no zbog mogućih različitih interpretacija pojedinosti iz jezičnoga sloja djela, valja upozoriti i na tu razinu, osobito glede ondašnjeg Šulekova poznavanja hrvatskoga jezika. Rečeno je: »Ta rasprava, kao i sve, što je Šulek u to doba pisao, nosi još naravno pečat njegove lične borbe za vlastiti jezični izražaj, pa je taj sačuvani rukopis zanimljiv i s toga gledišta.« (Matxner, 1952.a, 14).

Uoči pisanja toga rukopisa bio je Šulek u Hrvatskoj još svježi došljak: »niti Horvat, niti Ilir« (rkp. str. 1), Slovak, rođen 20. travnja 1816. u Subotištu, mjestu danas u zapadnoj Slovačkoj, nakon desetgodišnjeg školovanja (1828—37) na evangeličkom liceju u Požunu (s filozofskopravnim i teološkim studijem), te nakon godine (1837/38) boravka i rada, obavljanja svećeničkih dužnosti (»levit«) u Subotištu, a ostavši nezaređen zbog kanonske mane — naglušnosti, zauvijek je napustio svoju rodnu Slovačku i došao u svoju »radnu« domovinu Hrvatsku, potkraj 1838. u Brod, podjesen 1839. u Zagreb. Zeleći »knjigotiskarstvu se odati«, proveo je prve godine (1839—42) na naukovanju u slagarstvu kod Franje Župana, postavši vrstan slagar i zatim tiskarski faktor. Ljudevitu Gaju prešao je 1842, u njegovoj tiskarnici slagao je nekoliko mjeseci, bio u njoj faktorom, a potom u drugoj polovici 1843. uznapredovao je do anonimna, nepotpisana urednika »Danice«, koju će urednički voditi iduće tri godine.

U Brodu je počeo učiti »ilirski«, hrvatski (»in Brod beschäftigte ich mich besonders mit dem ilirischen Dialekte«), ali nije ga svladao već dobro (»ich der ilirischen Mundart noch nicht so vollkommen mächtig bin«) pa je uz tu ispriku u svibnju 1839. pisao Gaju njemački (Šrepel, 1899, 276). Prvi njegovi radovi objav-

ljeni u Zagrebu 1841. pisani su također njemački (suradnja u zagrebačkom njemačkom časopisu »Croatia«: *Ilirische Literatur, Nikola Jurišić, der Held von Güns*, ponovno vijest *Ilirische Literatur, pa Ilirische Theater in Varasdin*, a tako i posebni broširani tiskopis *Iliriens Palingenesie*). Izrazit jezični talent, marljivi zanesenjak, u Zagrebu je brzo svladavao hrvatski. »Prvi književni pokus, natiskan u Danici ilirskoj 1841 u 40 broju« — *Apologija*, ... — prvi je objavljen Bogoslavljev hrvatski tekst »prievod iz česko-ga«, a njegova »prva hrvatska izvorna radnja« jest »opis u narodnih novinah 1842 br. 85« (*Šulek, 1874*), kasnije citiran kao *Umještanje bana grofa Hallera*. Slijede hrvatski članci, sve karakteristična naslova i teme, *Ilirizam i politika* (*Novine*, 24. 11. 1842), *O važnosti narodne nošnje* (*Danica*, 24. i 31. 12. 1842), *Ima jošte Ilirah!* (*Novine*, 4. 1. 1843) ... i za dvije-tri godine svladao je hrvatski poput izvorna govornika, tako da 1846. I. A. Brlić u ljutnji piše sinu: »On je koji Zagrebcom verstopis i gramatiku napravlja, a oni ga ćoravo nasliduju, ...« (*Brlić, 1842, 120*).

U skladu s njegovim tako brzim svladavanjem hrvatskoga jezika valja motriti neke jezične nezgrapnosti i nedotjeranosti u ranijem razdoblju, iz kojega je i rukopis *Što smo mi, Horvati oli Iliri?*, pa zatim njegove jezične intervencije u tom rukopisu, a vrlo vjerojatnim se može držati da je i u priređivanju rukopisne verzije za tiskanje obavljao jezično-stilska dotjerivanja. Kakva su bila ta, isključivo Šulekova dotjerivanja, ne može se točno znati jer ovaj drugi presumptivni rukopis, jasno, nije poznat. Ipak neke se promjene mogu s velikom vjerojatnošću pripisati toj novoj Šulekovoju, zagrebačkoj verziji: npr. sustavno prepravljjanje češće rabljenog krnjeg infinitiva na »-t« u puni dočetni oblik — »-ti« (*»oslobodit« u »oslobditik«, »poremelit« u »poremeliti«, »izobrazit« u »izobraziti«, str. 7 — 18, 15 — 48, 26 — 93, i dr.*). Također se tom rukopisu može pripisati sustavna pravopisna promjena »èr« u »àr« (*»dèržave« u »dàržave«, »Sèrblji« u »Sàrblji«, »gèrčke« u »gàrčke«, i tako uvijek*) — uostalom upravo je Šulek kasnije opravdavao tu promjenu članom *Zašto pišemo à?* (*Danica*, 4. 7. 1846).

2. *Atualizacija u skladu s faksijskom podlogom djela* mogla je objektivno biti važnijim uzrokom preradbe postojećega rukopisa. Ali za potpunije razumijevanje glede toga potrebno je kao prethodno pitanje preciznije odrediti razdoblje u kojem je pisan rukopis i tiskana knjiga.

a. *Datacija*: podatak s naslovne stranice o izlasku knjižice — 1844. — preopćenit je i za ovu svrhu nije dovoljan. Navode se, vidjet ćemo, i netočni podaci: »U lipnju 1844. štampana je u Beogradu Šulekova brošura 'Što namjeravaju Iliri?'« (*Horvat, 1975, 216*), a zabuna je mogla nastati prema zakašnjeloj distribuciji u Zagrebu, u Hrvatskoj zbog poteškoća pri ilegalnom prenošenju iz Srbije.

Prema Durković-Jakšićevoj rekonstrukciji na temelju korespondencije utvrđeni su ovi granični datumi, slijedom unatrag: 1. svibnja 1844. knjižica još nije prispjela u Zagreb (Šulek pismom pita S. Marjanovića što je s njom); tiskana je prije 9. ožujka (kad F. Zach javlja M. Czykowskiom da mu je šalje); rukopis je u Zagreba dovršen i iz njega otpremljen put Beograda podosta prije 3. prosinca 1843. (jer se u todnevnom pismu D. Vahtera Marjanoviću već odgovara na vijest o postupku s rukopisom u procesu proizvodnje tiskopisa); autor rekonstrukcije konstatira da je »Čavlović morao voditi razgovore u Beogradu, kada je tamo bio preko leta, o štampanju i toga rada« (*Durković-Jakšić, 1968, 35, 38*). Dakle iz toga se može zaključiti da je već u sredini 1843. rukopis toga djela bar u glavnini bio napisan, a pisan je svakako još ranije.

b. Aktualnost i aktualizacija djela u svjetlu najključnijih onodobnih političkih odluka, potkrijepljena nekim primjerima iz tekstova rukopisa i tiskopisa:

b.a. Oba teksta uopće se izravno ne osvrću na zabranu porabe ilirskog imena kraljevim ručnim pismom od 11. siječnja 1843, banski proglašenu u Zagrebu 18. siječnja; u cijelom tekstu nigdje se ni ne naslućuje takva zabrana, govori se samo o protivnicima »domorodacah« koji ne prihvaćaju ili zlorabe to ime. Uz mnoga mjesta na kojima se opravdava ime ilirsko, postoji i mjesto na kojem se izrijeком kaže da se ime Iliri može rabiti: »Nitko vam nenariva, niti nezapovēda, da se vi *morate* zvat Iliri; horvatsko-ilirski domorodci žele vam samo pokazat, da se vi *možete* zvat Iliri i da se radi toga netreba bojat nikakve pogibeli, koja bi vašim pravicom pretila.« (rkp. str. 33, istaknuto *morate, možete* potcrtano u izvoru; smisleno isti tekst tiskan i u knjizi, str. 125, uz zamjenu naziva »horvatsko-ilirski« u »ilirski« te dvije-tri promjene na jezično-izraznoj razini: »nenariva« u »nenarivava«, »niti nezapovēda« u »niti silom nalaže«). Stoga zaključujem da je tekst *Što smo mi, Horvati ili Iliri?* napisan prije zabrane ilirskog imena, dakle u drugoj polovici 1842, kad su već do fizičkih okršaja bili zaoštreni sukobi »horvatsko-vugerske« i ilirske stranke (osobito pri zagrebačkoj županijskoj restauraciji 30. svibnja i nakon nje; prosvjedi mađarona protiv iliraca i kod Ugarske dvorske komore, a Turopoljske plemenite općine kod kralja, nakon čega je banom imenovan grof Franjo Haller, dotad časnik ugarske tjelesne garde).

b.b. Aktualizacija tiskopisa svakako je dopuna poglavlja »Koja su ta municipalna prava« tekstem u 9. točki: »Ovamo spada i to, da su Horvati i Slavonci imali od prije svoje vlastito kraljevsko Naměstništvo (Consilium, Locumtenentiale, Statthaltereirath). Oni su ga prije jednoga veka stopili s ugarskim naměstništvom, kano očiti dokaz svoje ljubavi k slogi i Magjarom. Nu sada

Horvati i Slavonci vide, da jim je ljubav njihova ružno naplatjena. Radi toga tarse se sada svi pravi horvatsko-slavonski domorodci, da jim se njihov posebni *consilium* opet povрати...« (knj. str. 66). Takva dopuna u skladu je s uputama Hrvatskog sabora (od 24. travnja 1843) svojim poslanicima za idući saziv Požunskog sabora.

Dopunjak o cenzuri u Hrvatskoj, međutim, također sa-
držan u toj točki, zanimljiviji je za ovo raspravljanje: »Tako tu često Censor biva Magjar, koi ni jezika, koi tu vlada, nerazumi.« (str. 67). Može se to shvatiti kao replika na pooštrenje cenzure koje je slijedilo nakon zabrane imena ilirskoga: umjesto Stjepana Moyzesa, rodom Slovaka, prijateljski naklonjena ilircima, imenovan je cenzorom Mađar Mátsik, profesor na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji, za ilirce poosobljenje cenzorske inkvizicije i predmet izrugivanja, na kojega se neposredno moglo odnositi da jezik »koi tu vlada« »nerazumi«.

U svezi s cenzurom valja spomenuti i neke detalje koji osvjetljuju zagrebačko organiziranje izdavanja knjižice u Beogradu, financiranje toga te prenošenje rukopisa u Beograd. Valja se ponajprije sjetiti da je »tiskom kr. pr. ilirske Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja« 1842. izdan Rakovčev *Mali katekizam za velike ljude*, djelo kojemu je oblikom (pitanja-odgovori) i osnovnom programskom orijentacijom Šulekov tekst gotovo pandan; cenzura nije dopustila drugo hrvatsko izdanje te knjižice, ilegalno izdanje izravno bi teretilo već poznatog autora, pa je aktualnu potrebu za takvim tekstom moglo ispuniti anonimno izdanje Šulekova djela, dotad neobjavljena. Ne zna se tko je neposredno inicirao izdavanje, ali uz želje autora, prema neposrednim utilitarnim obilježjima djela očito da je za to postojao skupni interes manje ili veće skupine tada afirmiranih javnih djelatnika Narodne stranke. Da daleko od te skupine nije bio i Gaj govori ne samo to što je Šulek bio njegov službenik, urednik tada sigurno pod još jakim njegovim utjecajem, nego i mnogo posrednih potvrda, npr. gotovo svi poznati sudionici u akciji oko tiskanja bili su u bliskim svezama s Gajem. I Gaj i Šulek bili su tada u vrlo dobrim odnosima s »Narodnim društvom duhovne mladeži« iz zagrebačkog sjemeništa. To društvo već je prije namislilo pokrenuti izdavanje knjiga, kod Gaja su tada već imali pohranjeno i novaca za to, a tu su zamisao doduše djelomično i tajno, ostvarili prvi put u pomoći pri objavljivanju upravo tako potrebna Šulekova djela (*Buturac, 1937, 37*). Ondašnji sjemeništarac, podbilježnik društva P. Čavlović imao je u akciji središnju ulogu te je na kraju studenoga, kažu, i zbog toga napustio bogosloviju i odmah oputovao u Beograd. Prije Čavlovićeva odlaska iz Zagreba rukopis djela s dijelom novca za tiskanje poslan je iz Zagreba i to u Zemun S. Marjanoviću, tamošnjem kapelanu, vještu posredniku između Hrvatske i Beograda;

on je pak rukopis predao Mati Topaloviću, koji je posredovao u prijenosu, ili ga sam prenio u Beograd, putujući tamo; oko izdavanja u Beogradu trebao se brinuti Miloš Popović, 1842. Gajev suradnik u redakciji »Novina«, potom urednik »Skoroteče« u Pešti, a od početka 1843. publicistički radnik u Beogradu; uz Popovića i Čavlovića u Beogradu se proširio krug sudionika u akciji tiskanja (o tome *Durković-Jakšić, 1968*).

IV. Preinake djela pri objavljivanju i tiskanju u Beogradu; nedvojbene su, iako za njih postoje samo posredne potvdre, jer nije poznat krunski dokaz, presumptivni predložak za slaganje napravljen u Zagrebu. Glavne, poznate potvrde za takve preinake citirana je korespondencija u radu *Durković-Jakšića (1968)*.

1. Prvi ponajvažniji dokaz za to jest pismo Dragutina Vahtera, nasljednika Čavlovićeve funkcije u »Narodnom društvu duhovne mladeži«, kojim 3. prosinca 1843. odgovara na pismo Topalovića, upućeno Čavloviću koji je u međuvremenu napustio sjemenište; ključni izvadak iz pisma glasi: »Razumjesmo sa žalošćom, da je cenzura nešto izbrisala, k tomu najzanimljivia pitanja: 'Zašto je vlada ime ilirsko ukinula?', bez kojega bit' će djelo krnjato, i ne samo što bi nam trudilo, dapače će nam škoditi, budući se tim pitanjem pokazuje da mi nismo protiv zabranjenju imena i izvinnjuje se vladanje što takovo učini. Znademo mi dobro da nam je cjeo dvor sada na ruci i ne osuđuje više ilirstvo, pa zašto bi ga vrjeđali, što ćemo morati svakako učiniti, ako se gore spomenuto pitanje izbriše. Radi toga vas u imenu autora molim, da vašim uplivom npropustite raditi, da cjelo djelo kao je se pod štampu pušti. Sudimo da potom nikakvu štetu tarpiti neće Srbija ...« (*Durković-Jakšić, 1968, 34, »BA. zaoštavština S. Marjanovića*).

Citat potvrđuje: **a.** posredno da je uistinu postojao prerađeni rukopis prvotnog rukopisa *Što smo mi, Horvati oli Iliri?*, jer niti u tom očuvanom prvopisu niti u knjižici nema spominjanog poglavlja-pitanja »Zašto je vlada ime ilirsko ukinula?«; **b.** da je tom dopunom obavljena najvažnija politička aktualizacija postojećeg prvopisa, te da se bez te aktualizacije tiskopis doimlje nelegično neaktualan, s obzirom da se knjižica počela distribuirati gotovo godinu i pol nakon zabrane ilirskog imena; **c.** da je djelo izbjegavši cenzuru u Zagrebu, bilo cenzurirano u Beogradu, te da je i beogradska cenzura bila nepopustljiva glede postizanja nekih svojih ciljeva, jer i na inzistiranje iz Zagreba nije odstupila od svojih stavova te uvrstila bitni dio teksta; svojevrsnu cenzuru-redakturu obavila je možda i neformalna grupa angažirana oko tiskanja; **d.** da se ispuštanjem toga poglavlja u ukupnom tumačenju djela, uz željenu protumađarsku orijentaciju, njemu može pripisati za ilirce tada neželjeni protuaustrijski stav jer se u tako krnjem tiskopisu potpuno prešućuje, ignorira kraljevu odluku o zabrani ilirskog imena pa se time smanjuje stupanj »lojalnosti«

prema Bečkom dvoru; a za tu lojalnost (izraženu u pismu: »znadem o mi dobro da nam je cjeo dvor sada na ruci«) postojalo je tada, na kraju 1843. opravdanje: kraljevim rješenjem 12. listopada nije sankcioniran zaključak Požunskog sabora — na kojem je djelovanje hrvatskih poslanika bilo onemogućeno — o mađarskom kao isključivom službenom jeziku nego je hrvatskim poslanicima ostavljeno na volju da govore bilo latinskim bilo mađarskim.

2. Također važni dokaz o promjeni, dopuni knjižice izvješće je F. Zacha M. Czaykowskom: »Azbuka koja je tu dodata i govor čuvenog Dositeja Obradovića bili su dodati staranjem g. Cara i srpska vlada je platila troškove, a da upravnik štamparije o tome ništa ne zna. Stojan Simić bio je taj koji je na to nagovorio Ministarstvo prosvete.« (*Durković-Jakšić, 1968, 38: AČ, 5390, 1. 382*). Također na istom mjestu Durković-Jakšić utvrdio je da »taj govor Dositeja Obradovića« sastavljen je iz 'Pisma Haralampiju' i 'naravoučenija' uz basnu 'Lastavica i proće ptice' (Dela Dositeja Obradovića, Beograd 1911, 5 i 248).

Tako nakon dviju strofa pjesme P. Preradovića, kasnije hrvatske himne, kako završava rukopis *Što smo mi, Horvati oli Iliri?* knjižica završava dodatkom, doduše kao priloženi list, na kojem su u usporednim stupcima, najprije u azbučnom pa u abecednom redu otisnuta »Pismena pečatana iliti tiskana velika i mala, koima se služe Serbi i Hervati« odnosno »Hervati i Serbi«, a na drugoj stranici spominjani govor Obradovićev kao »primjer čitanja« opet u tim ćirilničnim pa latiničnim pismenima, u transkribirano-transliteriranom, približno jednakom obliku. Prenosimo ovdje prvi odlomak iz latinične verzije:

»Ja sam različne nacie želio i iskao poznati; a navlastito našu slaveno-srbsku od Banata do Albanije. Nije manja čast (dio) sveta, u kojoj se slaveno-srbski jezik upotrebljava, nego zemlja francuzka, iliti englezka; izključivši vrlo malu različnost, koja se nahodi u izgovaranju, koje se slučava i svim drugim jezikom. Ko nezna, da žitelji crnogorski, dalmatinski, hercegovski, bosanski, srbski, horvatski, slavonski, sremski, bački, i banatski, osim Vlaà jednim istim jezikom govore? Govoreći za narode, koji u ovim kraljevstvama i provincijama žive, razumévam, koliko grčke crkve, toliko i latinske slédovatelè, neizključavajući ni same Turke Bošnjake, i Ercegovce, budući da zakon i vèra može se promèniti, a rod i jezik nikada.«

Autor rekonstrukcije ovako komentira: »Taj tekst je sastavljen ... i to specijalno podešen kao da je to jedna celina, u kojoj se govori o srpskom narodu, njegovu jeziku i o slozi. Dok se u štampanom tekstu Šulekova rada prikazuje ilirsko ime i dokazuje se, da se naš narod ne može nazivati *Jugosloveni* ili *Srbi*, kako bi to želeli neki, dotle je ovaj dodatak tako sastavljen, da se njim ospo-

rava ovo tvrđenje, pošto se srpskim narodom nazivaju svi stanovnici od Banata do Albanije. U ovoj razlici u mišljenjima po pitanju zajedničkog imena treba tražiti razlog zašto su dopune učinjene i zašto se kasnije vodila poznata polemika u *Podunavci*.« (Durković-Jakšić, 1968, 39).

Premda je citiranju ovdje bila glavnom svrhom upozoriti na »dodatak« kao promjenu, dopunu zagrebačkog rukopisnog predloška u Beogradu, i citat iz dodatka i iz komentara već nas upućuju na otvoreno pitanje interpretacije fakcijske podloge ovoga djela, cjelovito ili pak samo pojedinosti.

3. Pitanje jezično-izraznih promjena presumptivnog rukopisa pri tiskanju u Beogradu:

Dvojba o takvim promjenama obavljenim u Beogradu ne može se zasigurno dokumentirati bez presumptivnog predloška za slaganje; međutim o pojedinim primjerima može se govoriti s većom vjerojatnošću.

Promjena »što« iz postojećeg prvopisa u »šta« u tiskopisu, s manjom se vjerojatnošću može pripisati nepoznatoj preradbi u Zagrebu negoli lektoriranju u Beogradu, bilo namjernoj lekturi rukopisa, bilo automatiziranom spontanom »lektoriranju« pri slaganju, a na temelju tamošnje jezične porabe. Ta promjena u naslovu unijela je i pravu zbrku pri citiranju djela: sam autor, Šulek, pa i mnogi hrvatski autori literature u kojoj se djelo spominje, na temelju hrvatske jezične porabe, često navode naslov u obliku »Što namjeravaju Iliri?« (posvjedočuju to vjerno preneseni citati u ovom radu), pa čak i u dokumentacijsko-kataloškom opisu (npr. u izložbenom katalogu *Hrvatski narodni prepород*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb 1985; usp. razliku u kataloškim jedinicama br. 148. na str. 64. i br. 341. na str. 89). Nijansiranje pri interpretaciji te promjene također se može razlikovati, makar i neznatno, npr. Maixnerova primjedba »Šulekov je 'što' svuda pretvoren u 'šta'« prema Durković-Jakšićevoj »počevši od naslova u više slučajeva ispravljeno je 'što' u 'šta'« (isticanje kurzivom moje; pregledom naslova poglavlja u tiskopisu pronašao sam dvaput »što«, pa je promjena obavljena manje od »svuda«, ali ipak više od »u više slučajeva«).

Razlike između prvopisa i tiskopisa glede promjena u porabi etnonima, imenâ i nazivâ jezika, valja interpretirati uz osobitu pomnju, a nakon iscrpnog istraživanja i proučavanja. Ipak neke promjene, nakon općeg uvida, ne čine mi se karakterističnim za pretpostavljenu zagrebačku preradbu, prije bih ih pripisao promjenama obavljenim u Beogradu, npr. u rukopisnom poglavlju »Kakvo jim je dobročinstvo sv. otac papa Ivan VIII. učinio?« ova kva je formulacija: »Radujuć se, da su Horvati i Iliri iz drage volje vëru kërstjansku primili, hotio im je zato svoju naklonost očitovati. Uslëd toga je u svojoj povelji (Bulli) od god. 880. jezik

slavenski t. j. horvatsko-ilirski za sveti jezik proglasio i ilirskim Horvatom dozvolio, da směju u ovom narodnom jeziku sv. misu služiti, što osim Gèrkah nijednom narodu na světu nije dopuštjeno. I dan danas se jošte u senjskoj katoličanskoj biskupii u Primorju horvatskom misa i čela služba Božja u starom ilirskom horvatskom jeziku obavlja.« (str. 6). A u knjižici se kaže da je papa proglasio »jezik Slavenski, t. j. horvatsko-sàrbski za jezik sveti« te da se »u Senjskoj biskupii, u primorju horvatskom sv. misa, i čela služba Božja u starom sàrbsko-horvatskom t. j. ilirskom jeziku služi, štije i obavlja.« (knj. str. 15—16).

V. Osvrt na interpretacije: cjelovitijih interpretacija tiskopisa *Šta namjeravaju Iliri?* i rukopisa *Što smo mi, Horvati oli Iliri?* zapravo, kako rekosmo, i nije bilo. I uz isticanje važnosti djela, samo usputna spominjanja kao da ga uprav guraju u drugi, nevažni, pozornosti nevrijedan plan. Komentar od nekoliko riječi tek je »opće mjesto«, npr.: »Ni sami Ilirci nisu tvrdili, da su Slaveni upravo potomci Ilira. Već g. 1844. Šulek je u spisu 'Šta namjeravaju Iliri' ispravno pisao, da su oni nastali mješavinom starih Ilira i došljaka Slavena.« (*Barac, 1954, 43*). Takav se onda komentar izgubi u svojoj općenitosti do nepreciznosti i nevjernosti originalu: Šulek doduše veli da su »Horvati i Sèrblji« s Ilirima, »s njimi se s vrěmenom po ženitbah u jedan narod stopili«, ali veli i »zato se današnji Sèrblji i Horvati svim pravom zvati mogu potomci Ilirah«, a također i to da »dogodovština nas uči, da su bili Iliri Slaveni« (rkp. str. 5, usp. knj. str. 12—13); reći će se, nevažan detalj, prevladana historijska zabluda, ali čemu onda i takav komentar u knjizi koja je namjenom generacijama akademski obrazovanih građana bila udžbenikom. A uz male nepreciznosti događaju se veće, tendencijske »igre« i »navlačenja« u interpretaciji.

1. Šulekov prosvjed protiv zloporabe djela *Šta namjeravaju Iliri?*, izražen u članku *Politička dosljednost* («Pozor», 10. 7. 1863, str. 617—618):

»... 'Nar. Novine' preštamavaju, ima tomu već mjesec danah, moju knjižicu 'Što namjeravaju Iliri?' izašlu g. 1844. u Biogradu bez moga potpisa. N. N. nadjele su sada toj knjižici naslov 'Šulekov katekizam o Ilirstvu' i hoće da mi to u nedosljednost pišu, što sada neprijam za ilirsko ime... ja sam zabacio sredstvo, videć da nije shodno.«

Rasudujući prethodno da se pojam političke dosljednosti ne nalazi u sredstvu nego u cilju, kaže da je i on »u svojoj knjižici« »ime ilirsko držao za sredstvo, a slogu za glavnu stvar«. Nakon razlaganja zašto ime ilirsko nije prihvaćeno veli: »Tko bi dakle kakovu političku brošuru, pisanu prije dvadeset godina uporaviti htio nasumce na sadašnje okolnosti: on bi mogao imati sva druga

liepa svojstva, ali političke mudrosti nebi lje pokazao«, završavajući članak u stilu njihova (Šulek-Gaj) polemičko-pamfletističkog obračuna: »U ostalom čudim se Narodnim Novinam, što idu te preštampavaju bez komentara cielu knjigu od mene spisane; a prije nekoliko mjesecih dokazivahu, kako ja svojim piskaranjem narod trujem; il dakle ovo drugo nije istina, il N. N. sada pomažu i same narod trovati.«.

2. *Uz interpretaciju Vase Bogdanova u knjizi Historija političkih stranaka u Hrvatskoj (Bogdanov, 1958, 235—236):* o knjizi *Šta namjeravaju Iliri?* govori se u poglavlju »Narodna stranka«, a u njegovu potpoglavlju »III. Nastavljanje samostalne, ilegalne ilirske politike u eri narodne stranke« u odjeljku »Rad na ostvarenju maksimalnog programa« — »a) Angažiranje zakonitih foruma i legalne štampe«; citiranje ovako iscrpnog smještaja komentara izveli smo jer i taj smještaj već mnogo govori: naime Šulekova bi se knjižica vrlo teško mogla smjestiti u »legalnu štampu« jer tiskana je anonimno u inozemstvu, ilegalno je rukopis prenesen iz Hrvatske u Srbiju te opet ilegalno knjižica prenošena iz Beograda na područje Carevine Austrijske. No i Bogdanovljev komentar citiramo iscrpno, prekidajući ga jedino opaskama da bi se tako skratio komentar komentara. Bogdanov će ovako:

»Od posebnog je interesa ono ilirsko majstorstvo, što su ga u propagiranju svojih nacionalnih ciljeva iliri postigli takozvanim *uvijenim* načinom pisanja. Da bi se i u takvim cenzurskim prilikama propagirala ilirska ideja revolucionarne borbe za slobodu i jedinstvo južnoslavenskih naroda, trebalo je pisati na gotovo nevjerojatno maskiran način, trebalo je takve ideje dobro umotati u izjave lojalnosti caru i Austriji, pa čak pisati i protiv dalje upotrebe ilirskog imena. Ali su čitaoci znali čitati između redaka, oni su umjeli razlikovati, što je napisano da se prevari cenzura i policija, a što je pravi, smisao stvari. Klasičan primjer takvog uvijenog pisanja predstavlja Šulekova knjiga *Šta namjeravaju Iliri*, pisana godine 1844, nakon carske zabrane ilirskoga imena iz god. 1843.« —

Nije navedeno da je knjiga tiskana u Beogradu, ilegalno, izvan domašaja domaće cenzure, doduše zahvaćena neaustrijskom, beogradskom cenzurom, pa načelno otpada kao »klasičan primjer takvog uvijenog pisanja«; usto utvrdili smo da knjiga nije pisana nego izdana 1844.

— »Uz čitav niz hvalospjeva postojećoj 'konstituciji iliti ustavu' uz ponovljeno naglašavanje potrebe da se sačuva postojeće političko stanje (u kome se Hrvatska nalazi pod vlašću Austrije i Ugarske), poslije izdašnih komplimenata kralju ('Nu milostivi kralj, koji si je za poslovicu odabrao: »pravo braniti« ...) — u toj knjizi se čak pozivaju hrvatski rodoljubi, da odustanu od dalje upotrebe ilirskoga imena: 'Zato bi hrvatski domorodci vrlo dobro učinili,

ako bi od ovog imena odustali, dok se narod o njegovoj shodnosti ne uvjeri'.« —

Prethodni kontekst ovom citatu iz Šulekove knjige pod naslovom-pitanjem »A hoće li ilirski domorodci Horvate i Slavonce povlašiti?« glasi: »Za uviditi netemeljitost ovakih potvaranjarah oli bolje ludost sličnih klevetanjarah, trēba znati, da mnogi Šarblji, koje Horvati nepravo Vlahe nazivaju, baš zato se plaše ilirskoga imena, jerbo misle, da jih Iliri srēdstvom ovoga imena žele pokatoličiti, ili kao što oni vele, pošokčiti, a jeli moguće iste ljude i povlašiti i pošokčiti? — Nu buduć da nam do sloge stoji, i buduć da je to historička istina, da se Horvati, Slavonci i t. d. mogu Iliri zvati, a historiu nemože nitko fermanom utamaniti. Zato bi . . .« (knj. str. 123; u rkp. nema teksta navedenog poslije crtice, str. 32).

— »Usred ove poplave proaustrijskih, procarskih fraza — ipak se u toj knjizi na savršen način vrši propaganda za osnovne ideale ilirskoga pokreta: za oslobođenje Hrvatske revolucionarnom borbom, oružanim ustankom, i za političko sjedinjenje južnoslavenskih naroda u slobodnu nacionalnu državu.« —

Citate iz knjige (str. 18—19, 134) kojima Bogdanov potkrepljuje svoju propagandu nećemo opetovati jer je njihova ilustrativno-dokazna vrijednost u koristi zastupanoga zaključka toliko providno nategnuta: »Nema nikakve sumnje, da se o Ljudevitovu ustanku na početku knjige govori samo zato, da bi se na kraju moglo istaći, kako se njegov metod odlučne, oružane borbe ima primijeniti i u sadašnjosti za izvojevanje nacionalne slobode i jedinstva«, kaže Bogdanov za ondašnju sadašnjost, za godinu 1844. Sučeljujemo mu sud historika Jaroslava Šidaka: »Ako se usporede članci koje je Šulek pisao u vrlo različitim prilikama od 1842. do 1848, jasno se razabire njegovo, u svakom pogledu, pomirljivo shvaćanje osnovnih problema i političkih i nacionalnih. Čak je i u vrijeme revolucije bio duboko uvjeren da je austroslavizam jedina realna politika koja se u Hrvatskoj može voditi, a u brošuri: 'Šta namjeravaju Iliri?' (1844) zauzeo je prema ideji političkog ujedinjenja Južnih Slavena izvan Austrije stajalište koje nije moglo biti negativnije, iako je pisao anonimno i nije trebalo da iz straha pred cenzurom piše uvijeno.« (Šidak, 1961).

Posljednja je misao Bogdanova u komentaru ovakva: »Sasvim skriveno pak u Dodatku svoje knjige, tobože samo radi slova, kao 'Primjer čitanja', Šulek preštampana Dositejeve misli o nacionalnom jedinstvu južnoslavenskih naroda.«

O Šulekovu neautorstvu »Dodatka« znamo, a upravo tekst iz »primjera čitanja« u važnom aspektu protuslovi prethodnom tekstu knjige.

VI. Umjesto ponavljanja u zaključku dodajem pitanje: *Kako ovo Šulekovo djelo — tiskopis *Šta namjeravaju Iliri?* i rukopis-prvopis *Što smo mi, Horvati ili Iliri?* — postoji u korpusu hrvatskih književnih i jezičnih tekstova?* Nadaje se nekoliko aspekata s kojih djelo valja proučiti: **a.** kao metatekst književni o »jeziku-predmetu« književnosti; **b.** kao metatekst jezikoslovni; **c.** kao historiografsku literaturu; **d.** kao tekst pripadan svojedobnom »knjiženstvu« u širem poimanju — dosadašnji povjesnici književnosti nisu ga osjetili, a ni današnji čitateljski senzibilitet vjerojatno ga ne bi osjetio izrazito »književnosnim«, ali ovaj Šulekov tekst, uz druge, npr. Rakovčev *Mali katekizam za velike ljude*, naznačuje problem utvrđivanja pomoćnih, književnih vrsta (u Hercigonjinu smislu; *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2, *Srednjovjekovna književnost*, Zagreb 1975; str. 41—44) i za svoje razdoblje, imenito za vrst »poučna proza — pitanja i odgovori« u slijedništvu od takvih suvrsti srednjovjekovne pa i starije književne tradicije, ali i u metamorfozi sadržajne razine u »politički katekizam«; **e.** kao jezični tekst, osobito na izraznoj razini glede specifičnosti njegova nastanka.

Anonim, 1877, *Književni rad članova JAZU*, Ljetopis JAZU, I. sv., Zagreb, str. 81—136; — Bogoslav Šulek, str. 128—129.

Barac, Antun, 1954, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. I, *Književnost ilirizma*, Zagreb.

Bogdanov Vaso, 1958, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj*, Zagreb.

Brlić, Ignjat Alojzije, 1942, *Pisma sinu Andriji Torkvatu*, knj. I, Zagreb.

Buturac, Josip, 1937, *Povijest Zbora duhovne mladeži zagrebačke*, Zagreb.

Durković-Jakšić, Ljubomir, 1968, *Branislav, prvi jugoslavenski ilegalni list 1844—1845*, Beograd.

Gaj, Velimir, 1875, *Knjižnica Gajeva. Oglad bibliografskih studija*, Zagreb.

Horvat, Josip, 1975, *Ljudevit Gaj*, Zagreb.

Jelčić, Dubravko, 1978, *Hrvatski narodni i književni preporod*, Zagreb.

Ježić, Slavko, 1934, *Ilirska antologija*, Zagreb.

Ježić, Slavko, 1944, *Hrvatska književnost od početka do danas*, Zagreb.

Kukuljević, Ivan Sakcinski, 1860, *Bibliografija hrvatska*, dio prvi, Zagreb.

Maixner, Rudolf, 1952.a, *Bogoslav Šulek*, (uvodna studija, str. 7—33) u: Bogoslav Šulek, *Izabrani članci*, Zagreb.

Maixner, Rudolf, 1952.b, *Bibliografija radova Bogoslava Šuleka*, u: Bogoslav Šulek, *Izabrani članci* (priredili R. Maixner i Ivan Esih), Zagreb.

Mažuranić, Mesic, Veber, 1860, *Ilirska čitanka za gornje gimnazije*, knj. druga, Beč; biobibliografska bilješka *Karlo Bogoslav Šulek* (nepotpisano).

Niemčić, Zdravko, 1860, 1865, *Karlo Bogoslav Šulek*, citirano iz pretiska u: *Dragušica. Spisi Zdravka Niemčića* (sabrao i izdao Gjuro, Stj. Deželić), Zagreb 1865.

Šicel, Miroslav, 1985, *Riznica ilirska 1835—1985* (priredio), Zagreb — Ljubljana; uvodna studija *Hrvatski narodni i književni preporod*.

- Šidak, Jaroslav, 1961, *O uredniku i značenju ilirskog »Branislava« (1844—45)*, »Historijski zbornik, XIV, Zagreb 1961; citirano iz pre-tiska u: Jaroslav Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb 1973; str. 86.
- Šišić, Ferdo, 1962, *Pregled povijesti hrvatskog naroda* (priredio J. Šidak), Zagreb.
- Šrepel, Milivoj, 1899, *Šulekovi listovi Gaju* (skupio i uredio), Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 2, Zagreb.
- Šulek, Bogoslav, 1874, *Plodovi moga pera*, rukopisni popis (u ostavštini) njegovih dotadašnjih radova.
- Torbar, Josip, 1897, *O životu i djelovanju dra. Bogoslava Šuleka*, Ljetopis JAZU, sv. 11, Zagreb.
- Ujević, Mate, 1932, *Hrvatska književnost*, Zagreb.
- Vince, Zlatko, 1978, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Živančević, Milorad, 1975, *Ilirizam*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, Zagreb.

ZUSAMMENFASSUNG

ANONYM GEDRUCKTES WERK VON BOGOSLAV ŠULEK
 »ŠTA NAMĚRAVAJU ILIRI?« UND SEIN AUTOGRAPH »ŠTO SMO MI,
 HORVATI OLI ILIRI?«

Das anonyme in Belgrad (Beograd) gedruckte Werk von Bogoslav Šulek »Šta namĚravaju Iliri?« ist unbestreitbar ein bedeutender, oft erwähnter, aber nicht erschöpfend erforschter Text der kroatischen National- und Literaturrenaissance. Beim Vergleich des gedruckten Werkes mit dem Autograph »Što smo mi, Horvati oli Iliri?«, den man für das Manuskript des Buches hält, kann man leicht grössere und wesentliche Differenzen bemerken. Daraus, wie auch auf Grund der bestehenden Dokumentation, kann man folgende Schlüsse ziehen: 1. es wurde noch eine Umarbeitung des Manuskriptes, präsumptive Schreibvorlage für das Setzen, gemacht; 2. dieser Text wurde in Belgrad (Beograd) zensuriert, redigiert und ergänzt, sowie lektoriert, was dem veröffentlichten Text bestimmte, grössere Differenz gegeben hat: a) auf dem sprachlichen Niveau, b) auf dem metasprachlichen Begriffsvermögen, c) auf der Ebene der damaligen politisch-kulturellen Programme. Die Erforschung dieser Details ist für die objektive historische Erkenntnis, wie auch für die Beseitigung von unpräzisen Interpretationen, wichtig.

PRILOG —————> str. 43—52

Što smo mi, Horvati oli Iliri?

— reprodukcija (foto: Ivica Buzjak) izabranih stranica Šulekova rukopisa (Institut za književnost i teatrologiju JAZU, Zagreb), i to u slijedu rkp. str. 1, 17, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 35.

Opisi stanje u
Hrvatskoj

Što smo mi, Hrvati ili Slovci?

Dobra noć

svim Hrvatima i Slovcima

od
Dug. Bogoslava Tulekta,

Uzina od Vite.

Uđte je slova, tu je i križi blagolov. 10

Nema takle neodnoga dara k vooom leu za
Hrvate, nego maternoga grana [sravnijeg i čistij] glasovoa i
tavi i poudanja, pomirenja i slova, budući da
je doio nepriatelj i nadijeo kutloja medju pšeni,
on i savadio sadnu knalja hrvatsku. To je pat
kad opredijenje narivne knjizice, da postane matr
novom granom za Hrvata, da pomiri nebuore
indi, ublaži radnicna sardna, ulatka porazam
ljepijet povratu priadaju slova i jednodudnost Slo
vatom. Ja nisam niti Hrvat, niti Slo, ja ovd
niti dobiti nemogu, niti izgubiti, nice mi dakle
nitko pustranost predbaciti. Iscaite mi kod pi
enje one knjizice samo gubav prema mojoj sa
prijetij domovini ravnala, a samo istina biće mi
one svjeda, koje luc sam varda sledio. Isto
smelo mogu kazati, da ovd ni jedne reči nima,
koje nebi znao temeljit dokazati; što pat u
knjizici ovij nije ve obirno opivano i rasloio,
no, tomu je uzrok ostudica moćta, moja bo na
mira biće, samo u kratkom Hrvate o pracon
stanju sadašnje ^{opore} ubavistiti. Što sam me
gubim gdješti ipak postudio — jer pšeni
sua li ovih more — ~~nata~~ ~~ni~~ o bil ce mi dnu
go, a to mi se to dokazi, jer istina mi je nada
ore. Samo to molim, da mi se ladjivost ena,
jer rećit isto tako pred svitom dokazi, kao što
am si one reči svitu predložiti. Što bi me po
kultu opovierano, ondi, gde ga ja neujem, gde
se nemogu braniti, on bi samo pokazao, da nije ni sam
nieren o istini svoga opovieranja, i radoda se na
svudu na svjetle i njim iziti. — Što sam pat isto,
mi govorit, to pšeni koga molim da ~~vabue~~ ~~vite~~ moje se
plodim semju i da stastnuti plod donesu; da
Hrvati odaciviti svaki narlet i jal, opet se bra
linški razjoh i povrate domovini svojoj saunce
stoga, kojega sada toli mišna knibaju i jent
u lav rekajuć obilazi i traži, koga bi pšeni
gubava."

Štalo su kodli Magjari, što su učinili?

Čakli su svoj jezik medju evropskim narodima
medjunimski mislili da ce se razpredstranjenjem
njihovoga jezika i nji hoc narad unovratiti.
Ustalo lega su magjarski katarci magjarsko uicno
knizice i magjarski muzeum utemeljili, na koji
savetljeva morali su i Slovanci i gov
platiti. Zatim su voljeli poruku latinodoga
jezika i uvieti su namitelo uicno magjarski je-
zik a to ne samo medju Magjari, nego i kod
druzih narodna, inenito kod i Nemaca, Ma-
hala i Slovacki, kapaje kodli su sa i u slo-
vacku unesti.

T. Slavona 1/20

Šta su Slovanci proistali na to?

Medjutim su se i Slovanci i evrodoga duhos,
noga gnanja probudili i sa Nuncem kleptici potaci
koje dazgini narodom svitradu. Slovanci su uvitili
da su oni jakovt Turcina na vito slaviti, i da oni
sada na diskovnom polju hoc moraju biti, ako
icla stami svoje slavni medjuniti. Govili su dakle
misliti, lako bi svoju razpudhenu semlju odmiti,
korigovinu unaprediti, danate vaniti, sabnuti
i stala podigli. Za sve ovo pa ka bide od potrebe
porazumljenja hoc ovih slavickih koje se sa mo ice,
medjunim narodnoga jezika postiti moze, samo
su i oni poteli svoj vlastiti narodni jezik
izobraziti.

Ve li li Slovanci misleha ovi laglje podigli
umiljenijem magjarskoga jezika?

Lapaje bi je sama promatili i to is slavickih
narodah:

1) Narad se moze izobraziti samo u svom na-
rodnom jeziku. Sveine ovih slavickih govoral samo,
ako samo jedan pogled na Slovacku bacimo.
Evo ovde imna mnogo izobrazitih graditka vrtipih
i spudnjih stavickih i sa Feentmarci lazar, da je hoc
vrtiki narad izobrazen i ~~na to da vrtija stavicki~~
~~na to da vrtija stavicki~~ da je narad izobrazen hoc,
ba da se oni njegovi stavicki javite, al kod
nas niije saliti na usoma airkom stupnjeju pro-
duljevija koji i to zato, sto su se vrtiji stavicki divada
mied nemactim ili latinikom jezikom slavicki i
pucic svoja dela u istih jezickih pisali te ovaglje
nije bilo savera metlja vrtijini i vrtijini, pa
ako se prvatah od pametnoga i neznanoga ne,
moze naučit, od koga da se uci? - Su uznamo
da se ova gospoda narodnim jezikom sluie, da
kovanatki pucic u narodnom jeziku lapise pudu
puda bi zavite "Slovackih" znanosti i unaktnosti
su vrtij biti dnu korigovinu i rukotvorstvo bi
se diglo i cela bi korigovinu procvitala.

Tito Lipjak

Dobro

je Hrvatska ikada na Slavjostu ili Hrvatinobu
spadala.

Da se tako austrijske vladanje nepravednim
načinom čini Hrvatsku s Hrvatinobu ujediniti
(što međju tim govči je & "pomisli"), onda ne bi ono
pidalo, kako se Hrvatska zove, jerda ni k i bogat
ovce jede nego bi kazalo: "a tekbi s njom."

4) Granicu Hrvatsku običavaju pravu Slov-
vada, i stoje mišć pod vojničkim upravljanjem; pa
jošda nikomu nije na um palo reći "neće se
je Hrvatski; jerda samo katolice vojničke upravljaju
nje dovede."

3) Zapadna čast (Bozni zove se, činiška Slav-
nasta) i čar se je uet ško pladiv, da se i ^{naše} Hrv-
vudelu burčkoga pade ili u ovira sa pogluvara da
bi, budni da se zove Hrvatska!

4) U Zagrebu izlaze na 17 ul. gotovo novina,
te novine, i "nimaće" jerit bio je "obit vido" čas,
pustovanjen u Zagrebu, nako te "hrvatski"; a ipak
nije nitko mišćio, ka te bit Hrvatska pod sermai-
ke vladanje natičame. Na čada se ni koji ljudi bogti
da se bit Hrvatska s "hrvatinobu" ujedinjena, bur-
ku da ovaj stinle novine izlaze. — "Eište mora
i ovika moćnog boćiti, za ta kon ita ni "hrvatski" novici!"

5) U najgoreji je Hrvatska čini "hrvatske
konstitucije i nezavisnosti" mišćio, nako vladaju-
nje. Čao postu francoskoga rada strajala je Slov-
vudeta nako vreme pod austrijskim vladanjem;
a mišćio ni kralj je, pa dobitno je, poginulo, čini,
vatom is dragi volji "nijom" konstitucije vudete
čini "hrvatske". Nije li to, strajnja ne računat
nišć, i "hrvatinobu" potporučiti "hrvatske vladanje
katrom grubi, nako" — "Ni ovima ni ovima da
je ova činičivost samo izmišćena nepravedna
i "hrvatske nezavisnosti" koju oni ni sami ne vuduju,
i samo zato među katolicima Hrvatski vudaju
da pt među vatom "hrvatske"; a još se dva vudaju,
ju, vuditi "hrvatske" obično "hrvatske". — Dramo čini, da
Hrvatski ni ovima i da vuditi "hrvatske" sa "hrvatske"
ovima nako i "hrvatske" činičivost.

Vide ti hrvatski plemići ovime "hrvatske",
"hrvatske" ovime "hrvatske", kad se buda "hrvatske"
ovime. Da oni ovime hano "hrvatske", nako hano
Hrvatski "hrvatske" se ovime.

4) Čud biha najprve pamtiti, da nitko ne reče,
vada, ka se "hrvatske" ovime, a još se "hrvatske" ka se,
strajnja da se Hrvatski ne ovime. Nitko ne reče,
hova da Hrvatski ovime ovime "hrvatske"; dopače
viti "hrvatske" činičivost i "hrvatske" ovime
i "hrvatske", da ni oni Hrvatski, i "hrvatske" pod "hrvatske"
ovime, da ni oni "hrvatske" ovime.

5) Ni ovima hano, da se hrvatski plemići,
ovime ovime "hrvatske", da se oni ovime "hrvatske"

Da ima uči ovim govornici, od kadavni se pamtiti,
ovime "hrvatske" ovime ovime ovime ovime ovime
ovime "hrvatske" ovime ovime ovime ovime ovime
ovime "hrvatske" ovime ovime ovime ovime ovime

Tavolice,

Može li oni svinhu tu podpunu postiti?

Šteta ovih Novoratah, koji se zagreba i tim
žrebom štete narod svoj izobražit nastoje, je val
isto pameniti: al sličnosta, koja su odabrati, nemo-
gu, ih nikada k ovdak dovesti. Jer ea izobražit
narod treba mnogo knjigah mnogo spisateljah,
mного kupacah. — Štetai govornu to je isto pameniti
potrebno. To je isti svinha izobraženi narod, gdje se
medju 50000 ljudih jedan spisatelj nabudi. Slova-
ckah pako, koji tako govore, kao u Zagrebu, ima do
500000 ljudih, i medju ovih bilo bi dakle samo
10 spisateljah. — Nel moguće pomisliti, da ovi ovih
10 spisateljah koliko knjigah kupisalo, koliko
paučica je narod, da se svi školiti, svi ilanovi ho-
vackoga naroda mogu odabrati izobražit i j-
svi ono se naučit. Isto jinu, svaki valja.

Trako su dakle naučiti drugi Novoratski da
moredi narod svoj izobražit?

Ovi su odabrati ea pisanje knjigah takah jezika,
koi se u vide krajovih govornu, i ta je jezika istinski
ovaj bo se svedu oni medju Balkanom i Vob-
icim, jezika ovaj govornu i malom promienom 9
millionah ljudih. — Bilo dakle valja da se mo-
mo nadati, da se bit dosta kupacah i dosta spi-
sateljah jee po goni navedenom računom imati
bi jih 150. — Da se bi od njih sa godinom danah
samo jednu knjigu napisalo, to bi bilo imati postiti val
koliko godistah hiljade knjigah. — Isto tako
naučiti su i svi ostali evropski narodi, jer u
njednom narodu, negomone svi ljudi jednaka su,
bi dakle narod odabra si ea pisanje knjigah naj-
krajic, najljepše narode (nain govornja), a kod
kui govornu svaki tako mu drago. Tako up. —
jezika. — Semac razaruni slovo prieloga Novica
kad ovaj govornu, mi opet odabra jedna to pidi. —
Mletian (Venecian) jedra da razumi Napulje,
kad sujem govornu, kolika je razlika u njihovom
narode, al ipak knjige pidi i Mletian i Na-
pulje i svi ostali vlatiani jednom menicijom.
Tako mi i Magjari ueniti, oni se se školiti u pi-
menom jeziku, a toproni Magjar od Istricina
jezika drugaj govornu, nego li Magjar si kulski.
To nije dakle nitna naroga, nitna puzitelovog,
isto sa se i Slovenci u pimenom (knjizevnom)
jeziku školiti, to svi ueniti odabravaju i sa mi-
somu se vide, da Slovenci isti pise nisu ueniti,
i da ima ljudih koji se takovom jedinjajem
prouče.

Al valje nisu odabrati ovaj jezik ea pisa-
nje knjigah, kojim se šteta Slovenci
u Zagrebu i njegovoj okolini.

nepovršeno savadnja de prijateljstva... Čudno
 vel 8 godinah od kada se u Zagrebu izvele istakle
 pise, pa ova obelodan je razgledati jer k joci se
 sigla i vaicitet mu pribavila. Dne 8 godinah jedn
 va isto se isto u Zagrebu na ulici konvaleski ga
 konit joci se je bilo bogat, da se ga isto prijatelj i
 izmehali; a sada se carilo nitko više nestiti, da
 pait se ponavi tom, isto inadi konvaleski; kad se ist
 na istih kongregacijah, stvarati se i de putati, ga
 vori. Tako se bit i u buduce; kad kucic se svaki ga
 vorit tak mu se degrade, al jaitat knjige se pri
 vat u ovom jeziku u knjizi u strana istakle
 ga z naroda govori. Tako je i kod drugih narodah
 avstrianski. Dinec govori pite isto naroda, on kod
 kucic govori onako, kao što su njegovi predci govo
 rili. Prijatelji jaitat nije ^{ništa} govore doma se narodeje.
 To stane niina!

Da obelodan domovine stranki, kando isto istakle,
 naime isbaranje i nastanje druge domovine, i da
 samo na razlikih putovih k ovaj sjeplu straganje.
 Neka dakle jedna stranka neminadi na drugu, nego
 nika neka se podaju i u budućoj ljubavi sa o
 videnom namirnom bit. Konvaleski, pravi spredaj
 neka neminadi konvaleski istaklega spredaj, al mi
 ovaj neka neprociara onoga, koji u zagrebackom
 narodeje pise. Dajdi se vrami, gdi gospodar kucic da
 je i ostali kucic od pismice dakle nako neka
 svaki ima udobljenje.

Al karat se Zagreblani, Mojoj jaitat neznanu
 mine!

Isto se isti nitko naučit, on se mora pait uist.
 Niina naroda na istom vitu, kor bi kod onako pi
 sa, kao govori. Isto se narodeje, neka samo namir
 nitkoje novu magjaniku knjigu i neka ga daje god
 stomu Magjanu, vidit se, da Magjan ost magjan
 isto knjigu naci narumist. — To je naravna. U
 knjigah se pita o stvarih, o kojih se u domacim in
 vodu nikada ne govori, dakle mora bit ondi i istih
 koji mi u domacim vodu nepodrobij govore, i ko
 je se ipak prave konvaleski vici. Tako Zagrebian
 mnogi misli, da su slii perut, razloguina,
 isteruvia, kuganci, istakle, a one su prave konvaleski
 joci. U obit dobro valjat pamtit, da se ist knjizovna
 narodeje od zagrebackoga samo otkrivajom istih
 razlikih, i da je malo istih, koje se nabi savalele u
 obicim narodeje.

Drugi se pitat, stasle se ovaj knjizovni je
 sek zov istakle!

Dakle, to ga isti istakle narad govori, dakle je
 nit ovaj nije samo Konvaleski vlastitost nego i svih
 njihovih suplemenitah. — Dakle pravo pite upotreb
 J. Josip Kucic, pridovani svetuit, u svojoj knjizi na isto
 M., da u Dalmaciji Slavoniji i Konvaleski
 konvaleski

presniti

... malo darovano, i drugi perik. I. Mogutim ja
 ovaj nesove se datu ilinski, jabo kao da se nemio
 hrvatskim svat, nego samo, jerbo ^{na} samo Slovaki
 juno, nego i Slavoni, i Dabli, Dalmatini. Ovi
 najvi, itd. by jednom dijelu svi Slov. A ostalom ne
 ota nepoici, ta Dabli ovaj perik svom dabitim, hor.
 ovaj hrvatskim i jerbo ga se samo u slavonih
 stranah Hrvatske, naime u Slavoniji, Dalmaciji
 u Istri, nego i u danasnjoj hrvatskoj zemlji i
 hrvatskom primorju govore, i moze li to kajiti
 da ovako granicar nije pravi Slovaki. Pravom
 liku mozimo kajiti taj perik hrvatskim svat,
 mi istim ga pravom mozimo svati i slavonim ja.
 citom jerbo se u njim stite svi slavonim nigda,
 nje Slovi, svi potomci slavni Hrvatska Slovaki
 da su potomci slavni, se svie mi geni videti, ta
 potvrdjuje i geni spontani slavni hrvatski opri,
 inteli g. hrvatski na str. 2 i 80. svojega identiteta
 ista.

Ti moze li to onaj...
 istoga hrvatske...
 hrvatski kad se...
 pravi!

Ja kako se mi mozimo svati i Slovati i Slov?

Dva svata, kao sto se nitko zove Josip Bogda,
 niovi. Josip je njegovo vlastito ime, kojim se od
 hrvatski; a Bogdanovic, je njegovo prezime. Ja,
 jmi se mi onda stiti, kad hoce da ta svata koju
 javiti na spada. On to se zove i svata ima, kao
 sto kazat hoce, na koji narod spada, onda veli da je
 on "hrvatski" ga to zapisa; od tada? kazat se
 na je iz hrvatske.

Vije li se pogotovo da se Slovati Slov svati?

Na od 2000 godina prije, nije kazalo da nje
 kazalo ni kada nje kazalo, bini nje bini ta ime
 Slov, nje na svat imenu, "hrvatski" kao slavni
 slavoni imati natvrdit sto kazat da je Slovi.

U svat li moglo austrijsko vladanje kazat:
 i Slavonija i Hrvatska zove se Slov, Slovati
 je svati na svat. Slovati, Slovati, pa taj je na
 Slavonija!

Svega se namommo kajati iz slavni nelegah:

1) Da austrijsko vladanje zeli hrvatsku i
 Slavoniju jedinstvo, onda bi to utvrdilo ili pravom
 nje nazivom ili nepoznavaju. Ono namoga na na
 za to nje ma, jer bi Slovati mogli kazati do kazati:
 nabo mi svato spada na Slavonija, do se svati
 Slov, onda svim gotle pravom spada na Slavonija
 i Slavonija na Slavonija; jer mi se zove Slov
 od 800 godina u slavni boge su isti slavni
 isti, kao i hrvatski najvi potvrdjuje, i mi bi
 svatke toga ja do kazati mogli da je Slavonija i
 jedna strana Slavonije na Slavonija, ja
 svatke parata mi li svatke nje svatke

A sada te lakše svaki Hrvat sam odgo-
najti na pitanje: „Što misli o Hrvatima ili Hrvati?“
Da ste Hrvati, to jest nitko nije tajio, nuda stara,
jedno: Hrvati, to ste odavno vidjeli, što su se stari
Hrvati i Hrvati u jedan narod složili, što vi u sta-
rinskoj Hrvati i dan danas još to vidite: što vas
više stiče i zaboravi i prije razgovarati i sadržati.
Hrvat se može istim pravom ponašati, da je on isto
slavnoga naroda istinskoga, kojemu pravom se ponaša
Hrvatskom ili Hrvatom, da je on ~~istina~~ ništa: toga
voda. Ali kao što Hrvatom pod nepravom ne bi hodio,
da ga isto Hrvatskomom zovu, a hrvatom dopuštaju, da
je i Hrvatskomom. Hrvati (su Hrvatskomom) imaju
manju slabost, nego Hrvatom; isto tako nijedan
Hrvat ne bi hodio, da bude ima jedan vladavije i
Hrvatom ili Hrvatom, a hrvatom dopuštiti ma-
nu, da su B. Hrvati i Hrvatom i Hrvatom Hrvati.
Istina hrvatom. Istinski domovnjaci to je, da se
konstitucija ugovorena Hrvati u svijet i svaki saim,
na i da se narod svjetlom jednog običaja
i: istinskoga ponaša i obrati, te po tom ja bi, ho-
gat, pametan i svaki ponaša. — Lako dobro va-
ga pamet različito razmišljanje imena, Hrvati.
Hrvati, Hrvati u običaju se samo u hrvatomom ja-
stava upotrebljati, to jest može se samo hrvatom, da se
one razlikuju, gdi se istinski govoreći u politici hrvatom smišta
ima to ha ovaj način upotrebljivati, bila bi pravda
i: Hrvati, jer Hrvati u hrvatom ništa nije ja: svoga vladave
ta, niti ga hoće i kada imat, um radi toga se mi mo-
gu hrvatom. — U politici hrvatom smišta sama se niti k
dodati, tako rekne pravi Hrvati, pašto (ova to ima
su: Hrvati i Hrvati austrijskih; L. Hrvati ugovor
sta; i J. Hrvati i Hrvati. — Što ovo dobro promodri,
nimo i tubela u nam pamet vidjimo, onda te ste
dokinuti ova ova razgovor, koja svodimo hrvatom hrvatom, te te
nemilo pitati razdvojiti, i: Hrvati te vidjet da
jim nepravda pogledat od hrvatom hrvatom hrvatom
voda hrvatom od drugde.

Tomu sam,

Ti od istih

svjimi hrvatom niti

Ajde dakle, vidjeti Hrvati, razgovarati sa ste-
nim ličom i svaki ja, koji je vodu domovinu običa-
ni ponaša u on vidjeti samo hrvati i svaki hrvatom,
glavni i: odajete nam u vodu, logotom, ista onda
ima puno nauka sa ova Hrvatom se svodimo
i: hrvatom hrvatom hrvatom! Onda su hrvatom
Hrvate razmišliti i on razviti, pa za hrvatom
svaj parom na nje hrvatom. — Hrvatom ova ličom
neka nam ogra na sune nove sloje i hrvatom, ne-
te se sloje i: odajete vodu; mi kom u vodu i: hrvatom
onda razmišliti hrvatom vodu po hrvatom; jer, ja
je sloje su je i: hrvatom hrvatom. Onda isto hrvatom
vodi i: hrvatom hrvatom i: hrvatom hrvatom,
hrvatom i: svaki vodu, a ova su hrvatom hrvatom
hrvatom hrvatom hrvatom hrvatom hrvatom
vodu.

o vama e plomaci in iacobij radosti piersi :

Fest laur Inava sui
Aid si Lungj si lu gubij
Kind si dromid, caktu sei
Pa suij narod plomaci gubij :

Dob mu njive vance grife,
Dob mu bradje bera vife,
Dob mu marduc quot calajje,
Dob mu sive dardac bife.
